

LIETUVOS IR LENKIJOS KONFLIKTO PAAŠTRĖJIMAS 1927 METAIS: JÓZEFAS PIŁSUDSKIS KAIP TAUTININKŲ AUTORITARINĖS SANTVARKOS ĮTVIRTINIMO ĮRANKIS

Vilma Bukaitė

Doktorantė
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Naujosios istorijos katedra
El. paštas: vilma.bukaite@gmail.com

Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo nepakako vien įteisinti valdžios pokytį, kad naujoji autoritarinė santvarka ištvirtintų. Reikėjo Lietuvos visuomenės paramos (ar bent nesipriešinimo) jai ir tarptautinės politinės bendruomenės pripažinimo. Siekiant abiejų tikslų, buvo svarbus Lenkijos vaidmuo. Kone visą tarpukarį Lenkijos grėsmė valstybingumui buvo itin svarbus Lietuvos gyventojų daugumą telkiantis siužetas, jis stipriai veikė ir šalies politinį gyvenimą. Nesunku išvelgti paraleles tarp Lucjano Źeligowskio „maišto“ ir Klaipėdos sukilimo. Netgi autoritarinės santvarkos įvedimo laikas ir būdas Lietuvą taip pat labiau sieja su Lenkija, nei su kitomis Baltijos valstybėmis. Svarbiausia tarpukario Lenkijos politinio gyvenimo figūra, nuo 1926 m. – faktinis vadovas maršalas Józefas Piłsudskis – Lietuvoje simbolizavo gretimos valstybės ekspansionistinius planus ir galimo užpuolimo pavojų.

Jau iškart po perversmo naujasis ministras pirmininkas ir užsienio reikalų ministras Augustinas Voldemaras akivaizdžiai laikėsi nuostatos, kad Lenkijos ketinimų įsiveržti į Lietuvą legenda labiau įtikintų

vieta visuomenę nei karininkijos įpiršti teiginiai apie komunistinį sąmokslą. 1926 m. gruodžio 20 d. įvykusiame susitikime su Lietuvos ir užsienio žurnalistais jis pabandė sulydyti abi versijas: „Nuo pavasario Piłsudskis <...> nuolat svajoja sujungti Lietuvą su Lenkija. <...> Tyliai kalbama apie Źeligowskio forso pakartojimą, bet ‘sumodernizuoto’. <...> Sukilimas turėtų būti padarytas bolševikų, kurie, iššaukdami [sukeldami] neramumus, priverstų Lenkiją imtis apsaugos priemonių ir eiti Kaunan pagalbon Lietuvos vyriausybei. <...> Lenkai turi suprasti, kad negalima pagrobtį Lietuvos jokiais sukilimais.“¹ Žinant apie J. Piłsudskio antipatiją sovietinei santvarkai, šis bandymas paaiškinti, kodėl „įvyko, kas turėjo įvykti“² skamba gerokai absurdiškai. Rytojaus dieną A. Voldemaras priėmė Kaune reziduojančius diplomatinio korpuso narius ir pranešė apie vyriausybės sudarymą. Baltijos valstybių, SSRS ir Vokietijos vyriausybės iškart pripažino nau-

¹ Ministerio Pirmininko ir Lietuvos Užsienio reikalų ministerio pareiškimai spaudos atstovams. Vidujinės perversmo priežastys. Santykiai su užsieniais // Lietuva. 1926 12 21, Nr. 287.

² Įvyko kas turėjo įvykti // Lietuva. 1926, Nr. 285.

jają vyriausybę. O Prancūzija ir Didžioji Britanija kurį laiką laikėsi rezervuotai, jų atstovybių vadovai, laukdami atsakymų į paklausimus dėl perversmo rezultatų traktavimo, buvo net trumpam išvykę iš Kauno. Tačiau iš Paryžiaus ir Londono greit atėjusiuose atsakymuose Lietuvos vyriausybė buvo pripažįstama, nekvestionuojant jos teisėtumo³. Tai buvo pirmoji naujo ministrų kabineto pergalė užsienio politikos srityje.

Lenkijos reakciją galėtume pavadinti atsaku į A. Voldemaro mestus kaltinimus. 1927 m. sausio 1 d. diplomatiniam priėmime Józefas Piłsudskis pareiškė Prancūzijos ambasadoriui Jules Laroche: „Kadangi lietuviai nurodo esą karo stovyje su Lenkija [kad su Lenkija yra karo padėtis], nieko nesą lengviau, kaip imtis puolimo. <...> Lenkiją išvargino nuolatinė valstybės, kuri paeiliui tampa tai vokiečių, tai sovietų instrumentu, grėsmė. <...> Ar nereiktų nutraukti šią pavojingą padėtį, [Lietuvai] jėga primetant taiką.“⁴ Maršalas teigė, esą lietuviai pasienyje telkia šaulių būrius ir ruošiasi pulti. O sausio 7 d. Lenkijos spaudoje buvo paskleista žinia apie 150 lenkų ištrėmimą iš Lietuvos. Prasidėjo metus trukęs Lietuvos ir Lenkijos konflikto paaštrėjimas. Jis atslūgo po abiejų politikų akistatos Ženevoje vykusiame Tautų Sąjungos Tarybos posėdyje. Drįstume teigti, kad Lietuvos užsienio politikos 1927-ieji prasidėjo 1926 m. gruodžio 17 d. A. Voldemaro ministrų kabineto

sudarymu ir baigėsi lygiai po metų, šiam grįžus iš Ženevos.

Nagrinėdami santykių su Lenkija poveikį autoritarinės santvarkos įtvirtinimui, laikomės pozicijos, kad A. Voldemaro sutikimas atsisakyti „karo padėties“ 1927 m. gruodžio 10 d. Ženevos Tautų Sąjungos Tarybos posėdyje buvo neišvengiama nuolaida, siekiant sušvelninti Vakarų valstybių politinį spaudimą. O nuolatinis politinio nenuolaidumo demonstravimas Lietuvos visuomenei buvo reikalingas autoritarinės santvarkos įsitvirtinimui – tikintis visuomenės ir ypač kariuomenės bei šaulių paramos. Vakarų valstybės siekė, kad Lietuva užmegztų santykius su Lenkija, o Lietuvoje laikytasi pozicijos, kad tai įmanoma tik atgavus Vilniaus kraštą, tad vieno tikslo siekis akivaizdžiai kliudė kitam.

Pasitelkdami mažiau žinomus temai svarbius šaltinius, iškelsime hipotezes dėl A. Voldemaro užsibrėžtų tikslų atnaujinant Lietuvos ir Lenkijos diplomatinį ginčą, prielaidas dėl Lietuvoje pasirinktos konflikto raidos atspindėjimo valstybės spaudoje taktikos, perteiksime Lietuvos visuomenės reakciją į Ženevoje priimtus sprendimus. Remsimės Lietuvos centrinio valstybės ir Prancūzijos Europos ir užsienio reikalų ministerijos archyvų medžiaga, memuarine literatūra⁵ ir Lietuvos spaudos publikacijomis. Lietuvos ir Lenkijos konflikto paaštrėjimas kaip tarptautinių santykių problema jau nemažai nagrinėtas istorikų⁶. Tačiau

³ *Žalys V.* Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940). Vilnius, 2007, t. 1, p. 229–230; *ibid.*, Raktas į Vilnių – Paryžių? (Gabrielio Puaux diplomatinė misija 1927 metais) // *Darbai ir dienos*. 2002, Nr. 30, p. 74.

⁴ Ambasadoriaus J. Laroche pranešimas Prancūzijos užsienio reikalų ministrui A. Briand'ui, Varšuva, 1927 01 02 // Archives de la Ministère des Affaires Étrangères et Européennes (toliau – AMAEEF), Europe 1918–1940, Série Z, Lituanie, d. 30, p. 68.

⁵ *Laroche J.* La Pologne de Piłsudski: souvenirs d'une ambassade, 1926–1935. Paris, 1953, 233 p.; *Klimas P.* Lietuvos diplomatinėje tarnyboje. Vilnius, 1991, 185 p.; *Voldemaras A.* Pastabos saulėlydžio valandą. Vilnius, 1992, 205 p.; Lithuania in the 1920's: a diplomat's diary. Amsterdam, New York: Rodopi, 2009, 279 p.

⁶ *Senn A. E.* The Polish–Lithuanian War Scare,

dalis svarbių jo detalių, tarkime, 1927 m. gruodžio 10 d. Tautų Sąjungos Tarybos uždaru posėdžių eiga, geriau žinoma lenkų istoriografijoje nei lietuviškojoje⁷. Analizę apsunkina A. Voldemaro asmenybės specifika: gausiai apdovanotas įvairiais gebėjimais, jis garsėjo ir duoto žodžio nesilaikymu, nenuspėjamumu, nuomonės kaitaliojimu, demagogiškais pasisakymais. Deja, jis nepaliko darbinių užrašų arba dienoraščių, kurie padėtų susidaryti geriau pagrįstą įspūdį apie jo politinius planus, nesidalijo sumanymais su kolegomis. Kaip ir kituose jo biografiniuose bei veiklos tyrinėjimuose⁸, prielaidas arba išvadas tenka daryti nagrinėjant pasisakymus ir sprendimus.

Galima išvelgti dvi nagrinėjamo konflikto paastrėjimo fazes. Pirmoji buvo geriau žinoma aukščiausiems abiejų valstybių politikams, politiškai aktyviai karininki-

jos daliai ir diplomatams. Sausį ir vasarį derybos su Lenkija vyko per tarpininkus: su A. Voldemaru susitiko jo buvęs kolega profesorius Romanas Smol-Stockis, vėliau Tautų Sąjungos atstovas Klaipėdos uosto direkcijoje Yngvaras Kjelstrupas, ginčo dalyvėms tarpininkavo jose akredituoti prancūzų diplomatai. Lietuvos vyriausybė talkino teritorijas palei demarkacijos liniją vizituojančiam Prancūzijos konsului Georges'ui Eybertui ir britų majorui Keenanui. Balandžio 3 d. ministras pirmininkas atsakė į Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ir Italijos pasiuntinių įteiktą bendrą trijų valstybių notą, pabrėždamas, jog pritartų abiejų valstybių savitarpio pripažinimui *de jure*, jei Lenkija sutiktų pripažinti, kad Vilniaus krašto priklausomybės klausimas dar nesąs išspręstas. Visiškai sutinkame su istoriku Algimantu Kasparavičiumi, kad šiais gestais stengtasi ir atnaujinti Vilniaus krašto priklausomybės problemą ir sustiprinti tarptautinį Lietuvos autoritetą⁹.

Birželio 18 d. Paryžiaus priemiestyje Meudone įvykęs A. Voldemaro ir Lenkijos užsienio reikalų ministro Augusto Zaleskio susitikimas, rodos, turėjo vainikuoti švelnų dvišalių santykių atlydį. Tačiau šis santykių pagerėjimas buvo labai trapus ir pats ministras pirmininkas nuolat palaikė jų dvilypumo atmosferą. Ji gerai atsispindi 1927 m. vasario 25 d. perskaitytos ministrų kabineto deklaracijos tekste. Viena vertus, dokumente pabrėžta, kad santykiai su Lenkija esą „pasilieka kaip buvę“. Kita vertus, A. Voldemaras labai aptakiai nurodė esą prirėikus vyriausybė sutiktų derėtis su Lenkijos atstovais, jei „šios derybos eis tais klausimais, kurie prisidės prie mūsų progra-

1927 // Journal of Central European Affairs. 1961, V. 21, N. 3, p. 267–284; *Žepkaitė R.* Konflikto tarp Lietuvos ir Lenkijos paastrėjimas 1927 m. ir Tarybų Sąjungos pozicija // Lietuvos istorijos metraštis, 1972 metai. 1973, p. 87–101; *Laurinavičius Č.* Augustino Voldemaro užsienio politika ir geopolitika 1927–1929 m. // Politika ir diplomatija. Lietuvos tautinės politikos tapsmo raidos fragmentai. Vilnius, 1997, p. 188–226; *Kasparavičius A.* Don Kichotas prieš Prometėją. Tarpukario lietuvių–lenkų iracionalioji diplomatija // Darbai ir dienos. 2002, Nr. 30, p. 49–71; *Žalys V.* Raktas į Vilnių – Paryžiuje?... Op. cit., p. 73–90; *ibid.*, Lietuvos diplomatijos istorija..., 584 p.; *Dessberg F.* Le triangle impossible. Les relations franco-soviétiques et le facteur polonais dans les questions de sécurité en Europe (1925–1934). Bruxelles, 2009, 442 p.

⁷ *Sierpowski S.* Piłsudski w Genewie. Dyplomatyczne spory o Wilno w roku 1927. Poznań, 1990, 201 s.

⁸ *Rudis G.* Voldemaras ir voldemarininkai // Voldemaras A. Pastabos saulėlydžio valandą. Vilnius, 1992, p. 5–9; *ibid.* Augustinas Voldemaras – nemokėjęs pralaimėti politikas // Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai 1918–1940. Vilnius, 1997, p. 182–215; *ibid.* Augustinas Voldemaras Peterburge ir Permėje // Laiškai Jujai. Vilnius, 2010, p. 7–58; *Alston Ch.* Antonius Piip, Zigfrīds Meierovics and Augustinas Voldemaras: the Baltic States. London, 2010, 199 p.

⁹ *Kasparavičius A.* Op. cit., p. 63.

mos realizavimo“. O teiginį, jog „nepriklausomos ir stiprios Lenkijos buvimas mums reikalingas, nes tada ir nepriklausomos Lietuvos likimas būtų tikresnis“¹⁰, galima suprasti net kaip geranoriško požiūrio į kaimynę ženklą. Manytume, tolesnius jo politinius žingsnius galima interpretuoti kaip „užprogramuoto dvilypumo“ taktiką, tai liudytų ir vėlesnių jo pasisakymų bei dokumentų dėl santykių su Lenkija abstraktumas ir atsargumas. Vyriausybės deklaracijos teiginius būtų galima laikyti galimybių ribų žvalgytuvėmis, bet opozicinės spaudos reakcija rodė, kad ši galimas derybas su Lenkija smerkia¹¹.

Tačiau viltys taikiai išspręsti ginčą greit išblėso. Grįžusius į Kauną Lietuvos ministrą pirmininką ir užsienio reikalų ministrą stotyje pasitikęs būrelis karininkų įspėjo, kad santykių su Lenkija atlydis gali turėti ir pavojingų pasekmių kabinetui. 1927 m. vasarį išsamiaje pranešime apie Lietuvos vidaus padėtį Prancūzijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Gabriele'is Puaux ir prognozavo, kad A. Smetona ir A. Voldemaras kartu su krašto apsaugos ministru galėtų valdyti ir be parlamento: „Dauguma yra abejingi politiniam gyvenimui ir teprašo tik tvarkos bei ramybės ir konstatuoja, kad po perversmo ginkluoti plėšimai, kurie buvo paplitę kairiųjų valdymo metu, retėja.“¹² Ši prielaida pasitvirtino: praėjus pusei metų

nuo 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, tautininkai jau buvo sustiprinę savo politines pozicijas. Balandžio 12 d. buvo paleistas Seimas, o gegužės 3 d. iš kabineto pasitraukus krikščionims demokratams Petriui Karveliui ir Leonui Bistrui, jame pradėjo dirbti A. Smetonos aplinkos žmonės Juozas Tūbelis ir Konstantinas Šakenis.

Antrasis, gerokai sunkesnis krizės etapas prasidėjo rugpjūtį, įprastiniam užsienio politikos „atostogų sezonui“ baigiantis. Po liepos 2 d. įvykusių pasipiktinimo audrų tarp lietuvių sukėlusių Aušros vartų Dievo Motinos karūnavimo Lenkijos karaliene ir Lietuvos didžiąja kunigaikštiene iškilmių Vilniuje Lietuvos pasiuntinys Paryžiuje Petras Klimas buvo įgaliotas pranešti, kad „vardan derybų sėkmės“ jo atstovaujama valstybė yra priversta atidėti bandymus suartėti su Lenkija. Tačiau Prancūzijos užsienio reikalų ministras Aristide'as Briand'as jau rugpjūčio 1 d. instrukcijoje įpareigojo pasiuntinį G. Puaux priminti A. Voldemarui jo „taikingus ketinimus“, kartu pasiūsdamas ir pripažinimo *de jure* formuluotę, kurios esmę rekomendavo pakartoti lietuviškame oficialiame dokumente¹³. Pranešdamas apie šio susitikimo rezultatus, Prancūzijos pasiuntinys A. Briandui paminėjo, esą A. Voldemaras ketinąs kreiptis į Tautų Sąjungą¹⁴.

Tačiau dar vasarą ėmė ryškėti stiprėjančios santykių su Lenkija įtampos ženklai. 1927 m. rudenį lietuviška spauda mirgėjo nuo Lenkijos politiką smerkiančių publika-

¹⁰ Ministerių kabineto deklaracija, skaityta Seime vasario 25 d. 1927 m. // Lietuva. 1927, Nr. 46, p. 2.

¹¹ „Iš pacituotų prof. Voldemaro pareiškimų matyt, kad tikrai santykiuose su Lenkija gali ateiti ta nauja era, apie kurią svajoja lenkų spauda“, žr. Deklaracija ir Vilnius // Lietuvos žinios. 1927, Nr. 47.

¹² Pasiuntinio G. Puaux pranešimas Prancūzijos užsienio reikalų ministrui A. Briand'ui „Situation intérieure de la Lituanie“, Kaunas, 1927 02 09 // AMAEEF, op. cit., d. 60, p. 22.

¹³ Prancūzijos užsienio reikalų ministro A. Briand'o instrukcija pasiuntiniui G. Puaux „Lietuvos ir Lenkijos suartėjimo pastangos“, Paryžius, 1927 08 01 // Ibid., d. 33, p. 21.

¹⁴ Pasiuntinio G. Puaux telegrama Prancūzijos užsienio reikalų ministrui A. Briand'ui, Kaunas, 1927 08 23 // Ibid., b. 34, l. 31.

cijų. Visuomenė jautriai reagavo į Aušros vartų Dievo Motinos karūnavimo iškilmes Vilniuje. Galimos grėsmės pojūtį sustiprino lenkų karinio lėktuvo skrydis virš Kauno rugpjūčio 19 d. Lietuvoje pablogėjo lietuvių kalbos mokėjimo pažymėjimo neturėjusių lenkų mokytojų padėtis: iki liepos mėn. jie privalėjo išlaikyti valstybinės kalbos egzaminą, ir tik aštuntadaliui ši užduotis pavyko. 1927 m. rudenį įsigaliojo Lietuvos švietimo ministro įsakymas, pagal kurį vaikus į tautinių mažumų mokyklas buvo galima priimti tik jei priklausymą šioms tautybėms įrodė tėvų pasų duomenys. Šie politinį pamušalą turėję apribojimai išprovokavo drastišką Lenkijos reakciją: jos spaudoje pasirodė rugsėjo 27 d. datuota klastotė: Varnių koncentracijos stovykloje neva internuotų dvidešimt aštuonių lenkų mokytojų viešas laiškas. Esą atsakydama į šiuos lenkų persekiojimus Lietuvoje, spalio 4–14 d. Lenkijos vyriausybė uždarė 42 lietuviškas pradžios mokyklas, mokytojų seminariją, deportavo 12 lietuvių. Į spalio 9 d. Vilniuje surengtą L. Żeligowskio „maišto“ minėjimą atvyko pats maršalas J. Piłsudskis. Informacija apie jo grasinimus „Kauno vyriausybei“¹⁵ ir pavojingus raginimus per Vilniuje surengtus pasitarimus su lenkų pareigūnais pasiekė ir Lietuvos užsienio reikalų ministeriją¹⁶. Spalio viduryje Santarvės šalių diplomatai buvo iškviešti į Lenkijos užsienio reikalų ministeriją, kur jiems nurodyta, kad ši valstybė pati apginsianti savo interesus, jei Lietuvos vyriausybė neatsisakys savo pozicijos¹⁷.

¹⁵ Anot Prancūzijos ambasadoriaus Lenkijoje J. Laroche'o, J. Piłsudskis niekada nesakydavęs „Lietuvos vyriausybė“, tik „Kauno vyriausybė“, žr. *Laroche J. Op. cit.*, p. 55.

¹⁶ *Žalys V. Lietuvos diplomatijos istorija...*, p. 279.

¹⁷ *Ibid.* Raktas į Vilnių – Paryžių?..., p. 87.

Šiuo laikotarpiu vyriausybė toliau stengėsi sustiprinti savo padėtį. Santykius su krikščionimis demokratais sušvelninti ir katalikiškosios visuomenės daugumos palankumą sustiprinti turėjo konkordato su Vatikanu pasirašymas rugsėjo 27 d. Lietuvos viešąją nuomonę stengtasi paveikti ir ministro pirmininko sėkmingo vizito į Italiją išsamiais aprašymais. 1927 m. vasarą valstybės laikraštis „Lietuva“ daug vietos skyrė prezidento institucijai populiarinti, itin plačiai rašyta apie intensyviausią per visą jo valdymo laikotarpį kelionių po Lietuvą maratoną. A. Smetona akivaizdžiai stengėsi artimiau susipažinti su Lietuvos visuomene: birželį–rugsėį aplankė Klaipėdos kraštą, Aukštaitijos, Suvalkijos, Dzūkijos ir Žemaitijos miestus bei miestelius. Akivaizdu, kad 1927 m. rudens pradžioje visuomenė buvo labiau linkusi paremti naująją vyriausybę, nei jos priešininkus: rugsėjo 9 d. įvykęs Lenkijos remtas Tauragės sukilimas patyrė akivaizdžią nesėkmę, o Raseiniuose, Kėdaičiuose, Alytuje ir visiška fiasko.

Lietuvos vyriausybė nutarė ginčą su Lenkija spręsti Tautų Sąjungoje. Spalio 11 ir 15 d. ji išsiuntė į šios institucijos Tarybą protesto notą ir skundą dėl lietuvių padėties Vilniaus krašte. Istorikas Vytautas Žalys šį sprendimą laiko A. Voldemaro klaida¹⁸. Vargu ar šis išvalgus ir patyręs politikas tikėjosi, kad karo padėties klausimas nebus iškeltas Tautų Sąjungos Taryboje. Ko gero, suvokdamas karo padėties atsisakymo neišvengiamumą, A. Voldemaras ketino dalį atsakomybės perkelti užsienio politikams – Tautų Sąjungos Tarybos nariams. Lietuvos ministras pirmininkas žinojo galimo lavi-

¹⁸ *Ibid.* Lietuvos diplomatijos istorija..., p. 276.

ravimo ribas. 1927 m. Lenkijos ir Lietuvos santykių krizė paskatino retos politinės vienybės Europoje apraiškas¹⁹: britų, prancūzų, vokiečių ir sovietų politikai rudenį ir gruodžio pradžioje reikalavo, jei dar neįmanoma pasikeisti dvišalio pripažinimo *de jure* deklaracijomis, bent atsisakyti karo padėties su Lenkija. Taigi, jų pozicijos ignoravimas grėsė Lietuvai ir jos vyriausybei politine izoliacija. Gali būti, kad Lenkijos politikų agresyvios retorikos įkarščiui didėjant, A. Voldemaras tikėjosi, kad gretima valstybė praras dalį moralinio pranašumo (eventualia agresore buvo laikoma karo padėtį su Lenkija deklaravusi Lietuva).

Sustiprėjus Lenkijos politikai priešiškomis Lietuvos visuomenės nuotaikoms, politinė situacija deryboms buvo ypač nepalanki. Lietuvoje santykių su Lenkija sušvelninimo šalininkų buvo labai nedaug. Iš tokių galima paminėti pasiuntinį Prancūzijoje P. Klimą, kuris dar spalį ne tik skatino ministrą pirmininką atsisakyti karo padėties, bet ir pasiūlė šio pareiškimo formuluotę²⁰. Gruodžio 5 d., po susitikimo su SSRS pasiuntiniu Aleksandru Arosevu, prezidentas A. Smetona ragino A. Voldemarą kuo greičiau atsisakyti karo padėties, net nelaukiant Tautų Sąjungos Tarybos sesijos pradžios²¹. Tačiau politiškai aktyvių Lietuvos gyventojų daugumos lūkesčius greičiausiai atspindėjo opozicinėje spaudoje paskelbti svarstymai: „Mūsų gi pozicijos visa stiprybė kaip tik yra karo stovis su ta

valstybę, kuri brutaliai paneigė savo parašą ir klastos keliu pagrobė mūsų sostinę. Nusivylus tarptautinėse instancijose mums karo stovis pasiliko vienatinė priemonė pareikšti protestą prieš grobuonišką Lenkijos žygį. <...>. Voldemaro pakartotini pareiškimai, prieš išvykstant į Genevą, kad jis nepasirašys jokio dokumento, kuriuo reikėtų išsižadėti Vilniaus, verčia manyti, kad jis nepasirašys jokio dokumento, kuris panaikintų karo stovį, nes tai būtų netiesioginis Vilniaus atsižadėjimas.“²²

Tuo tarpu užuominų apie galimo karo pavojų toliau daugėjo. Lapkričiui baigiantis Vilniuje lankęsis J. Piłsudskis pareiškė, kad, esą išgirdęs gandus apie Lietuvos rengiamą mobilizaciją, praleido bemiegę naktį, svarstydamas būtinybę pradėti telkti kariuomenę. Ne kartą Prancūzijos ambasadoriui J. Laroche'ui tvirtinęs, jog „Kauno“ Lietuva jo nedominanti, Lenkijoje jau pakanka tautinių mažumų²³, maršalas greičiausiai absoliučiai klaidino, tačiau, kita vertus, garsėjo nenuspėjamumu ir ryžtu.

Prancūzijos reikalų patikėtinio G. Eyberto teigimu, tuometinis Kaunas buvęs pilnas „triukšmų“ ir „agitacijos visose politinėse, socialinėse ir administracinėse sferose“²⁴. Šį liudijimą patvirtina ir Lietuvos saugumo ataskaitos: „Ypatingu būdu susidėję Lietuvos santykiai su Lenkija [lapkritį] apsiautė veik visą Lietuvos horizontą.“²⁵ Tiesa, atrodytu, Lietuvos vyriausybė labiau baiminosi

²² Kas iš Genevos? // Rytas. 1927, Nr. 277.

²³ Laroche J. Op. cit., p. 56.

²⁴ Reikalų patikėtinio G. Eyberto pranešimas Prancūzijos užsienio reikalų ministrui A. Briand'ui, Kaunas, 1927 11 29 // AMAEEF, Europe, Série Z, Lituanie, d. 34, p. 284.

²⁵ Kriminalinės policijos santrauka Nr. 12, 1927 m. Kaunas, 1928 m. sausio 9 d. LCVA, f. 378, ap. 2, b. 9809, l. 224.

¹⁹ Dessberg F. Op. cit., p. 211.

²⁰ Pasiuntinio P. Klimo laiškas Lietuvos užsienio reikalų ministrui A. Voldemarui. Paryžius, 1927 10 10. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 383, ap. 7, b. 692, l. 32a–33.

²¹ Slapta šifruota A. Smetonos telegrama Lietuvos delegacijai Ženevoje, 1927 12 05. Op. cit., b. 724, l. 68.

vidaus pavojų, nei Lenkijos kariuomenės įsiveržimo — visose 1927 m. saugumo ataskaitose daugiausia dėmesio sutelkta į Lietuvos kariuomenę, komunistų partiją ir plečkaitininkus.

Sustiprėjo ir opozicinių partijų spaudimas Lietuvos vyriausybei. Pasitarimai dėl galimo koalicinio kabineto sudarymo, prasidėję jau anksčiau, tęsėsi ir lapkritį. Užsienio reikalų ministerijos generalinis sekretorius B. K. Balutis tikėjosi, kad susitarimas bus pasiektas iki ministro pirmininko išvykimo — tuomet jis galėsias teigti turįs net kelių Lietuvos politinių partijų paramą. Tačiau lapkričiui baigiantis derybos staiga nutrūko, ir greičiausiai jų dalyviai nebuvo tikri, ar laikinai, ar galutinai. Tarp Lietuvoje akredituotų užsienio diplomatų tvyrojo nerimo nuotaikos: „Politinė padėtis yra rimta, bet neaišku, kas gali nutikti“, net dvejojta, ar A. Voldemaras beišdrįs grįžti, jei Tautų Sąjungos Tarybos sprendimas bus nepalankus Lietuvai²⁶.

Nepaisant Lietuvoje tvyrojusio nerimo, ministras pirmininkas A. Voldemaras gruodžio 2 d. buvo pakiliai ir net iškilmingai išlydėtas į Ženevą. Rengiantis Tautų Sąjungos Tarybos sesijai, jį tikrai pasiekė informacija apie ir dvišaliuose susitikimuose, ir gruodžio 6 d. įvykusiame pirmajame uždareme Tarybos posėdyje Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ir Vokietijos užsienio reikalų ministrų A. Briand'o bei Austino Chamberlaino ir Gustavo Stresemanno susitarimą. Jie ketino siekti, kad Lietuvos delegacija paskelbtų atsakanti karo padėties su

²⁶ Lithuania in the 1920's: a diplomat's diary, p. 192, 193; Pasiuntinio G. Puaux pranešimas Prancūzijos užsienio reikalų ministrui A. Briand'ui „Situation intérieure de la Lituanie“, Kaunas, 1928 01 11 // AMAEEF, op. cit., d. 60, p. 175.

Lenkija ir sutiktų pradėti derybas su Lenkija dėl dvišalių santykių sureguliuavimo. A. Voldemaras ir Lenkijos užsienio reikalų ministras A. Zaleskis dalyvavo gruodžio 8 d. vykusiame uždareme institucijos posėdyje. Kitos dienos popietę į konflikto areną staiga sugrįžo Lenkijos maršalas J. Piłsudskis. Pabrėžtinai trumpai²⁷ tetrukęs faktinio Lenkijos vadovo vizitas į Ženevą sukėlė didžiulį Tautų Sąjungos Tarybos posėdyje dalyvavusių politikų ažiotažą. Jo susitikimai su A. Briand'u ir A. Chamberlainu netikėtai padarė nemenką paslaugą A. Voldemarui. Ir opozicinė spauda, ir valstybės laikraštis, kaip reta, sutarė, esą lenkų politinis lyderis atvykęs į Ženevą ir susitikęs su Vakarų politikais tam, kad asmeniškai įvardytų savus, galbūt Lietuvai pavojingus pasiūlymus dėl konflikto sprendimo, o Lietuvos pozicijos gerokai pablogėjusios²⁸. Kaip vėliau Prancūzijos vyriausybei pranešė pasiuntinys G. Puaux, Kaune manyta, jog J. Piłsudskis ketinąs paskelbti ultimatyvių reikalavimų Lietuvos vyriausybei, ir ne tik opozicinės jėgos, bet ir dalis vyriausybės šalininkų buvo įsitikinę, kad „atėjo paskutinės diktatūros dienos“²⁹.

Gruodžio 10 d. rytiniame uždareme posėdyje įvyko J. Piłsudskio ir A. Voldemaro akistata. Lietuvos istoriografijoje geriau

²⁷ J. Piłsudskis į Ženevą atvyko gruodžio 9 d. popietę, o išvykimas jau iš anksto buvo numatytas gruodžio 11 d., netrukus po pusiaunakčio. *Sierpowski S.* Op. cit., s. 97, 99.

²⁸ Piłsudskiui atvažiavus konfliktas pasunkėjo // Lietuva, 1927, Nr. 279; Piłsudskis duos naujų siūlymų lietuvių–lenkų konflikte // Rytas, 1927, Nr. 279; Pasimačius Piłsudskiui su Brianu ir Čemberlenu Lietuvos byla laikoma pablogėjusi // Lietuvos žinios, 1927, Nr. 279.

²⁹ Pasiuntinio G. Puaux pranešimas „Situation intérieure de la Lituanie“ Prancūzijos užsienio reikalų ministrui A. Briand'ui, Kaunas, 1928 01 11 // AMAEEF, Europe, Série Z, Lituanie, d. 60, p. 175.

žinoma Lenkijos spaudos pateikta jo versija. Esą lenkų politiko, netgi taip trinktelėjusio kumščiu per stalą, kad suskambėjo vandens grafinais³⁰, griežtai, net pakeltu balsu, paklaustas Lietuvos politikas kone pralemeno laukiamą atsakymą. Posėdžio protokolas skatintų spėti, kad ši akistata nebuvo tokia drastiška. J. Piłsudskis tvirtino „Specialiai iš Varšuvos atvažiuavęs sužinoti, ar tarp Lietuvos ir Lenkijos esąs karas, ar taika. Trokšta taikos. Tačiau A. Voldemaro deklaracija galutinai neišaiškina reikalo. Norėtų žinoti, kaip yra iš tikrųjų“. Dar įsiterpus G. Stresemannui ir A. Briandui, A. Voldemaras pabrėžė, kad neatsisako ką tik įvardytų nuostatų, o ankstesniu pasisakymu aiškiai pritarė pagrindiniams rengiamos rezoliucijos principams. Pati svarbiausia posėdžio vieta protokole sukonspektuota glaustai: „Į tiesmuką maršalo Piłsudskio klausimą Voldemaras atsako, kad nėra karo padėties tarp Lietuvos ir Lenkijos.“

Nors iš protokolo sunku atkurti posėdžio atmosferą, ilgokas pozityvus lenkų politiko atsakymas ir net padėka A. Voldemarui posėdžio pabaigoje skatintų manyti, kad agresyvių gestų posėdyje išvengta: „Vienintelis dalykas, kurį gavo iš sesijos – kad tarp Lietuvos ir Lenkijos įsigali taika. Džiaugiasi tai sužinojęs ir pažada, kad visose Lenkijos bažnyčiose bus giedamas „Te Deum“. Po to sekė ‘voldemariškas’ atsakymas: „Užsakydamas ‘Te Deum’, ponas Piłsudskis tvirtina, kad <...> pats yra pasiruošęs ištarti ‘Taika ir ramybė geros valios žmonėms’. Bet noriu patikslinti, kad ‘Te Deum’ giedamas

dviem atvejais: taikos ir pergalės. Tikiuosi, maršalo žodžiai sietini su pirmąja. Dar kartą patikinu, kad Lietuva siekia taikos, ir jei yra nors kokia praktinė galimybė ją išsaugoti, yra pasiruošusi bendradarbiauti su Tautų Sąjunga ir Lenkija.“³¹ Tos pačios dienos vakare Tautų Sąjungos Tarybos posėdyje, kuriame Lenkijai ir vėl atstovavo ministras A. Zaleskis, buvo priimta rezoliucija, kurioje pabrėžta, kad karo padėties atšaukimas nekeičia valstybių skirtingų pozicijų ginčytiniais klausimais.

Plačiai šią akistatą aprašiusi Lietuvos ir Lenkijos spauda nepaminėjo vieno simboliško veiksmo – išvykdamas iš Ženevos ir atsisveikindamas su kitų valstybių politikais, J. Piłsudskis padavė ranką ir A. Voldemarui³². Lietuvos užsienio reikalų ministerija atsakė į šį gestą – panaikino draudimą lietuvių diplomatams prireikus pirmiesiems paduoti ranką lenkų kolegoms³³.

Lietuvos ministro pirmininko įvardyta politinė nuolaida paskatino lengviau atsiškvėpti ir Lietuvos visuomenę, ir prezidentą³⁴, ir didžiųjų Europos valstybių politikus. A. Voldemaras buvo pakviestas į Paryžių. Ten jis susitiko su valstybės prezidentu

³¹ Tautų Sąjungos Tarybos uždaro posėdžio dėl Lenkijos ir Lietuvos ginčo protokolas. Ženeva, 1927 12 10 // *Sierpowski S.* Op. cit., s. 179, 180. Remdamasis Didžiosios Britanijos archyvų šaltiniais, analogišką versiją pateikė ir istorikas V. Žalys, žr. Lietuvos diplomatijos istorija..., p. 339.

³² *Sierpowski S.* Op. cit., p. 107.

³³ *Kasparavičius A.* Op. cit., p. 65.

³⁴ JAV konsulo R. W. Heingartnerio Kaune liudijimu, Sofija Smetonienė po Tautų Sąjungos Tarybos sesijos artimų bičiulių sambūryje tvirtino, „kad ji ir jos vyras didžiuojasi tuo, kaip A. Voldemaras atstovavo Lietuvą Ženevoje. Ji ir prezidentas mano, kad jam labiau sekėsi, nei jie drįsę galvoti“, žr. Lithuania in the 1920's: a diplomat's diary, p. 197. Tą pačią prezidento euforiją patvirtina ir V. Gustainio atsiminimai, žr. *Gustainis V.* Nuo Griškabūdžio iki Paryžiaus. Kaunas, 1991, p. 78.

³⁰ *Łossowski P.* Po tej i tamtej stronie Niemna. Stossunki polsko-litewskie 1883–1939. Warszawa, 1985, s. 228–229; *Garlicki A.* Józef Piłsudski, 1867–1935. Kraków, 2008, s. 726.

Gastonu Doumergue, ministru pirmininku Raymondu Poincaré, davė interviu spaudai. Užsienio reikalų ministras A. Briand'as surengė jo garbei oficialius pietus. Kaip vėliau prisiminimuose rašė pasiuntinys P. Klimas, „[t] Tai buvo reta mažai valstybei suteikta garbė. Pietūs buvo puošnūs ir didelio žmogaus verti“³⁵.

Lietuvos viešojoje opinijoje Tautų Sąjungos Tarybos sesijos rezultatai iškart buvo pristatyti kaip A. Voldemaro pergalė. Kaune nutarta, kad ministras pirmininkas turėtų grįžti į Lietuvą simbolinę gruodžio 17 d. Paragintas parvykti tą dieną, jis netgi atsisakė Berlyne palaukti, kad galėtų susitikti su G. Stresemannu³⁶. Lietuvos vyriausybės vadovas Kaune išvydo „visą ministrų kabinetą, <...> visą kariuomenės vadovybę, <...> visą diplomatinį korpusą, didelę žmonių minią, <...> net kelis operatorius ir fotografus, stotį išpuoštą vėliavomis“³⁷. Kiek anksčiau sutikimo iškilmės įvyko Virbalio ir Vilkaviškio stotyse.

Lietuvoje A. Voldemaro apsiribojimas tik karo padėties su Lenkija atsisakymu buvo pristatomas kaip griežta pozicija Vilniaus klausimu. Lietuvos visuomenės dauguma jį suvokė kaip tautinio išdidumo liudijimą ir gebėjimo išsaugoti valstybingumą įrodymą. Tad vadinamasis „atsispyrimas“ J. Piłsudskiui neabejotinai skatino tikėti tvirtos, principingos vyriausybės įvaizdžiu. Dar Paryžiuje Lietuvos ministras pirmininkas žengė toliau. Duodamas interviu

Prancūzijos žurnalistams jis nurodė, esą Ženevoje priimta rezoliucija leidžia iš naujo kelti Vilniaus krašto priklausomybės klausimą, taigi naikina 1923 m. Ambasadorių konferencijos nutarimą³⁸. Sunku patikėti, kad Lietuvai tarptautiniuose politiniuose sambūriuose atstovavęs A. Voldemaras tikrai manė, jog Tautų Sąjungos Taryba gali atšaukti kitų institucijų sprendimus. Jam buvo svarbu sumenkinti padarytos nuolaidos politinę reikšmę. Taigi keltume prielaidą, jog Lietuvos ministras pirmininkas ir subtiliai davė ženklą, kad tolesnės derybos megsis sunkiai (nors buvo sutikęs, kad jos prasidės jau 1928 m. sausį), ir rengė dirvą palankiai visuomenės nuomonei grįžus į Kauną. Juk nuo Lietuvos visuomenės požiūrio į Ženevoje pasiektus rezultatus priklausė vyriausybės tolesnės perspektyvos. Parvykęs į Lietuvą, ministras pirmininkas dar išsamiau išplėtojo savąjį gruodžio 10 d. rezoliucijos traktuotę, dosniai dalydamas viltis, esą Ženevoje iškovojęs tai, ko siekė nuo pat 1927 m. pradžios, – atgaivino galiomybę atgauti Vilniaus kraštą³⁹.

Lietuvos visuomenės požiūris į Tautų Sąjungos Tarybos rezoliuciją buvo prieštaringas, nors ir vyravo didelio pavojaus atoslūgio nuotaika. Žinoma, palankiausiai šią rezoliuciją vertino Lietuvos lenkai, iš pradžių ją laikę artėjančio dvišalių santykių atlydžio ženklu⁴⁰. Tačiau šios visuomenės grupės optimizmas, galėjęs tik pakenkti vyriausybei dėl jos izoliuotumo, mažai veikė

³⁵ Klimas P. Op. cit., p. 101.

³⁶ Ambasadoriaus P. de Margerie telegrama Prancūzijos užsienio reikalų ministerijai. Berlynas, 1927 12 20 // AMAEEF, op. cit., d. 11, p. 193.

³⁷ Ministro pirmininko prof. Valdemaro triumfališkas grįžimas iš Ženevos; Iškilmės Virbalio ir Vilkaviškio stotyse // Lietuva. 1927, Nr. 285.

³⁸ Déclarations de M. Voldemaras sur des relations polono-lituaniennes; Déclarations de M. Voldemaras // Le Temps. 1927, N. 24227.

³⁹ Kas parvežta iš Ženevos // Lietuva. 1927, Nr. 286.

⁴⁰ Kriminalinės policijos santrauka Nr. 12, 1927 m. Kaunas, 1928 m. sausio 9 d. LCVA, f. 378, ap. 2, b. 9809, l. 224.

viešąją nuomonę. Remiantis opozicinės spaudos publikacijomis ir kitais šaltiniais⁴¹, atrodo, kad euforijos visuomenėje būta nedaug: „Laikraščiai kalba apie jo sėkmę ten, bet kur Vilnius?“⁴² Vis dėlto toks nepasitenkinimas sklido pasyviojoje visuomenės dalyje, kuri kėlė mažai pavojų vyriausybei išsaugojimui. Netgi opozicinės jėgos apsiribojo tik kritika spaudoje, neužfiksuoja nei vyriausybę kritikuojančių atsišaukimų, nei bandymų rengti protesto mitingus, nei pavienių žmonių protesto apraiškų.

Vyriausybei svarbiausia buvo išlaikyti kariuomenės ir šaulių paramą. Atrodo, A. Voldemarui pavyko įtikinti aktyviają šios institucijos dalį. Nors kariuomenė 1927 m. tik šiek tiek padidėjo⁴³, tautininkų vyriausybė stengėsi kuo labiau sustiprinti jos socialinį prestižą. Kairiųjų vyriausybei 1926 m. deklaravus armijos mažinimo ir lėšų šiai sričiai taupymo būtinybę netgi kariuomenės perengimas naujomis puošnesnėmis uniformomis turėjo kariškiams sukelti jų socialinio saugumo sustiprėjimo ir statuso visuomenėje sutvirtėjimo įspūdį⁴⁴. 1927 m. dauguma iškilmingų vyriausybės susibūrimų, pranešimų visuomenei

ir pokylių vyko karininkų Ramovėje, lyg pabrėžiant glaudžias sąsajas su kariuomene. Taip pat ir 1927 m. gruodžio 17 d. vakare, prezidentui ir ministrų kabinetui dalyvaujant, A. Voldemaras detaliai apibūdino Ženevoje, jo nuomone, pasiektus rezultatus. Greičiausiai ši sambūvį galime pavadinti ir perversmo metų sukakties švente. Nors vyriausybė dar ieškojo būdų pakeisti valstybės Konstituciją ir autoritarinį valdymą įtvirtinti pagrindiniame šalies įstatyme, jau vos grįžęs į Lietuvą, A. Voldemaras buvo nutaręs nebetęsti diskusijų su opozicija dėl koalicijos sudarymo⁴⁵.

1927 m. santykių su Lenkija krizė padėjo ministrui pirmininkui A. Voldemarui iširti galimybių ribas: prezidento suteikto savarankiškumo mastą, būtinybę sudaryti koaliciją, Europos įtakingųjų, gretimų valstybių politikų ir Lietuvos visuomenės pasitikėjimo vyriausybe lygį. Atrodytų, iškilmingas sutikimas jį turėjo nuraminti ir paskatinti mėgautis pergale. Tačiau kaip sako Prancūzijos reikalų patikėtinio G. Eyberto pranešimas apie viešnagę Voldemarų namuose gruodžio 18 d., atmosfera ten nebuvo šventiška: „Jis man paskambino: ‘ateikit, pasijuoksim’. <...> Mūsų susitikime nebuvo nieko žaismingo. Voldemaras atrodė labai neramus ir nervingas. Ponia labai susirūpinusi. Jie keletą kartų vakare pakartojo be aiškios priežasties ‘Mes nieko nebijom.’“⁴⁶ Greičiausiai patį Lietuvos ministrą pirmininką nustebino tai, kad opozicija praleido progą nuversti vyriausybę.

⁴¹ Abėcė. Lietuvių lenkų konfliktas po Genevos // Socialdemokratas. 1927, Nr. 50; Įvykusio Genevos sprendimo akivaizdoje // Rytas. 1927, Nr. 280; Pranešimą išklauius. Kas laimėjo Ženevoje? // Lietuvos žinios. 1927, Nr. 288.

⁴² Lithuania in the 1920's: a diplomat's diary..., p. 197. JAV konsulas Lietuvoje Robertas Wayne Heingartneris mini giminingus kritiškus ir aptarnaujančiojo personalo, ir kolegų diplomatų pasisakymus apie A. Voldemaro pasiektus rezultatus Ženevoje.

⁴³ Karių skaičius nuo 14 991 (1926 m.) padidėjo iki 15 701 (1927 m.), žr. *Vaičėnionis J.* Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 // Karo archyvas. 2002, Nr. 17, p. 156, 157.

⁴⁴ Pasiuntinio G. Puaux pranešimas Prancūzijos užsienio reikalų ministrui A. Briand'ui „Situation intérieure de la Lituanie“, Kaunas, 1927 02 24 // AMAEEF, op. cit., d. 60, p. 95.

⁴⁵ Reikalų patikėtinio G. Eyberto pranešimas Prancūzijos užsienio reikalų ministrui A. Briand'ui „Entrevue avec M. Voldemaras, Président du Conseil, Ministre des Affaires étrangères en Lituanie“, Kaunas, 1927 12 19 // Ibid., d. 36, p. 28.

⁴⁶ Ibid., l. 29.

* * *

Sunku pasakyti, ar Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos vyriausybės tikėjosi atgaivinusios susitaikymo procesą. Netrukus po grįžimo iš Ženevos Prancūzijos reikalų patikėtiniui G. Eybertui įvardyta A. Voldemaro pastaba dėl numatytų greit pradėti Lietuvos ir Lenkijos derybų „niekas nespaudžia, mes turim daug laiko“⁴⁷ pasirodė besanti iškalbinga užuomina. Netrukus Lietuvos ministras pirmininkas tą pakartojo jau ne tik prancūzų diplomatams, bet ir spaudai. Išankstinė nuostata apsiriboti karo padėties panaikinimu ir netaisyti santykių su Lenkija pakenkė Lietuvos užsienio politikai, bet greičiausiai mažiau, nei įprasta tvirtinti lietuviškoje istoriografijoje. Kaip rodo prancūzų istoriko F. Dessbergo tyrimai, didžiosios Europos demokratinės valstybės, bandydamos patraukti Vokietiją ir SSRS, pačios buvo linkusios „išaldyti“ Lietuvos ir Lenkijos konfliktą⁴⁸. Tuo tarpu palankumas J. Piłsudskiui sąjungininkės Prancūzijos vyriausybėje buvo gerokai sumenkęs⁴⁹.

O Lenkijoje jau gruodžio 11 į Varšuvą grįžęs maršalas buvo sutiktas ne mažiau emociškai, nei Lietuvos ministras pirmininkas Kaune. Spaudoje greit išplitusi dramatiškoji akistatos versija apie J. Piłsudskio išpeštą pageidaujama A. Voldemaro atsakymą traktuota kaip dar viena maršalo laimėta „dvikova“, gal net dvi valstybes įsmeninusių politikų „mikrokaras“. Bet kuriuo atveju Lietuvos atstovas karo padėties atsisakymu

⁴⁷ Ibid., I. 29 v.; Reikalų patikėtiniui G. Eybertui pranešimas Prancūzijos užsienio reikalų ministrui A. Briand'ui „Gouvernement de Voldemaras et ses rapports à la Pologne et la Lettonie, ses voisins“, Kaunas, 1927 12 23. Op. cit., p. 46.

⁴⁸ Dessberg F. Op. cit., p. 213.

⁴⁹ Soutou G. H. L'alliance Franco-Polonaise ou comment s'en débarrasser (1925–1933) // Revue d'Histoire Diplomatique. 1981, N. 2–4, p. 311–336.

bent formaliai pripažino Vilniaus krašto priklausymą Lenkijai – šį rezultatą vadintume svarbiausiu J. Piłsudskio laimėjimu. Jo ryžtą ir griežtumą išryškinančios gruodžio 10 d. rytinio posėdžio eigos versija pasklido lenkų spaudoje. Tuo metu, kai Lietuvos valstybės laikraštis pabrėžtinai tylėjo apie dviejų politikų akistatos detales⁵⁰, žinios iš Lenkijos sklido į Lietuvą. Jos suteikė peno kritikai opozicinėje spaudoje⁵¹ ir vyriausybei nepalankiems gandams.

Kita vertus, pagalba įsitvirtinant tautininkų autoritarinei santvarkai – tai dalykas, kurio mažiausiai norėjo J. Piłsudskis, skatindamas intensyvią santykių su Lietuva krizės raidą. A. Smetonos ir A. Voldemaro pozicijų sustiprėjimą 1927 m. pabaigoje priskirtume prie Lenkijos maršalo nesėkmių. Tačiau Lietuvoje stipriai demonizuotas žymus lenkų politikas yra bent jau pasyviai prisidėjęs prie jos teritorinio integralumo ar net valstybingumo išsaugojimo. Prancūzijos užsienio reikalų ministras A. Briand'as nuo pat 1926 m. vidurio iki 1929 m. spalio net keletą kartų Vokietijos užsienio reikalų ministrui G. Stresemannui ir J. Piłsudskiui siūlė: jei Lenkija Vokietijai perduotų Dancigo koridorių, praradimą būtų galima kompensuoti Klaipėdos kraštu arba / ir Lietuva⁵². O jei J. Piłsudskis būtų sutikęs?

⁵⁰ Oficioze „Lietuva“ gruodžio 20 d. tvirtinta, esą Lenkijos maršalas buvo atvykęs susitikti su Vokietijos užsienio reikalų ministru G. Stresemannu. Klausiamas apie gruodžio 10 d. rytinį posėdį gruodžio 19 d. įvykusioje spaudos konferencijoje, A. Voldemaras pabrėžė, kad posėdis buvęs slaptas, tad „nieko iš jo viešumon iškelti negalys“, ir tik užsiminė, kad „gal buvo gražiau, nei aprašyta“, žr.: Ko buvo atvykęs Ženevon Piłsudskis?; Žurnalistai pas ministerį pirmininką. Vilniaus klausimas ir būsimosios derybos su lenkais // Lietuva. 1927, Nr. 287.

⁵¹ Verta atkreipti dėmesį į dar atvirą ir gana griežtą vyriausybės kritiką tuometinėje opozicinėje spaudoje.

⁵² Soutou G. H. L'alliance Franco-Polonaise..., p. 314–319, 337–338.

THE ESCALATION OF THE CONFLICT BETWEEN LITHUANIA AND POLAND IN 1927: USING JÓZEF PIŁSUDSKI AS A TOOL FOR REINFORCING THE NATIONALIST AUTHORITARIAN REGIME

Vilma Bukaitė

S u m m a r y

As a result of the uprising in May 1926, Marshal Jozef Pilsudski became Head of the State of Poland. After the military coup d'état in 1926, Antanas Smetona became President of Lithuania, and Augustinas Voldemaras became Prime Minister and Minister of Foreign Affairs in December 1926. The new supreme government of Lithuania struggled with difficulties during the first years after the coup. Lithuania's conflict with Poland, first ignited in 1919, worsened despite the continued conflict resolution efforts from the great European powers. The coup in Lithuania was organised by the left-wing political forces. Therefore, the new authoritarian government had to find ways to maintain the trust of the army and gain public support.

The present article, written on the basis of the Lithuanian and French archives, the Lithuanian press and other sources as well as previous historical research, analyses the mechanism of the entrenchment of the authoritarian regime in Lithuania in 1927 and highlights the links between the domestic and foreign policy objectives pursued by the Voldemaras-led government. The Lithuanian society considered the lack of flexibility in its conflict with Poland to be a proof of its self-expression and principled foreign policy. At some international meetings before 1927, the Lithuanian Government even indicated to be at war with Poland. In 1927, Piłsudski, the *de facto* Head of State of Poland, noted that he perceived this indication as a permanent threat to his country.

In the spring of 1927, President Smetona dissolved the Seimas and reshuffled the government. As a result,

the leadership of the Lithuanian Nationalist Union, which previously had no influence in the country, became responsible for governing the nation. The government increased the army funding, raising its social profile and improving the living conditions of soldiers, and increased the number of military officers and privates. Between June and September 1927, President Smetona toured Lithuania, visiting even the smallest of towns. Resolving the foreign policy crisis proved to be the most difficult task. When the first results were expected after the mediation by France, the Lithuanian army officers demonstrated to the Prime Minister their discontent with the political concessions. Next, the League of Nations undertook to address the conflict, and on 10 December 1927 Piłsudski and Voldemaras confronted each other in Geneva.

Voldemaras managed to transform the imminent agreement on the termination of war into a victory over the Polish Marshal, with France, Great Britain, Italy, Germany and the Soviet Union, probably for the first time after the First World War, being unanimous on a foreign policy issue of conflict resolution. The continued public trust in Voldemaras, as evidenced by the available sources, prompted the Prime Minister to abandon the idea of coalition government and led to the further strengthening of the authoritarian regime. The manipulation based on the atmosphere of fear of attack from Poland and later the manipulation of victory over Piłsudski played the key role in anchoring the authoritarian regime.

Vertė Jolanta Olechnovič

*Įteikta 2012 09 26
Parengta skelbti 2012 10 08*